
שְׁעָה רַחֵה עִם יַעֲקֹב פִּיכְמוֹ

מאת ד"ר יוסף נרבה

פגשתי את יעקב פיכמן בביתו ברמת-גן. למן היום בו נפל למשכב שוב אין רואים אותו תושבי העיר כשהוא מהלך להנאתו ברחוב ביאליק, מסתכל בעיניו הכחולות-הבהירות באילן יפה, מסיח תוך הרחבת-הדעת עם ילדי בית-הספר המת-קהלים בקרן-רחוב; ואף אין רואים אותו במקומו הקבוע בבית-הקפה, בו נהג במשך ימים רבים לשבת ולכתוב את דברי השירה והפרוזה בשביל האכסניה הספרותית האחרונה שלו — "דבר".

"ישיבת - אוהל" זו של יעקב פיכמן, יש בה משהו מגזירת הגורל. כי

כן כל שקרא את יצירותיו במשך שנים אינו יכול לעקור את המשורר-הסופר מגוף הטבע, מן הקמה שבשדה, מן החורש המצל והמעין המפכה בו, מציוץ הצפורים בראש העץ ומקרני השמש החודרים מבעד לסבך-עפאים. מי יכול לדמות בנפשו, כי יושב-בית הוא פיכמאן? זהרי מקור-השראתו — מן החוץ היא באה לו, מן השדה, השמש ורחשי הטבע חד-חושים הוא לקלוט כל הוויה בבריאה. אין לנו יוצר בהיכל הספרות העברי שלנו, שאותו ממלא הגוף במידה שהוא ממלא את פיכמאן. הוא עצמו מעיד, שהוא רואה את הגוף כ"גרעינו של עולם ויטודו של עולם". כאשר אני שואלו לדרך יצירתו הוא משיב לי, כי בלי גוף אין ביכולתו לכתוב. ה"מפתח" לאוצר-היצירה שלו מרחף אי-שם בחלל-היקום. יש יוצר הנזקק לבדידות, לאווירת-מחנק של ד', על ד', ויש יוצר הנזקק למרחבו של עולם, ליריעת-גוף נרחבת; פיכמן משתייך לסוג השני של היוצרים. — "די לי שאני בא במגע עם הטבע וכבר רוח-היצירה שבי מתפעמת", אומר הוא לי. בין היחידים הוא פיכמן, ששפתיו ממלמלות תדיר "ברכת-הנהנין" על מעשה-בראשית של הקב"ה. יפי-הבריאה מתחדש בלבו יום-יום. אופטימיסטן הוא, חדור הכרה גאמנה, כי "הדר ההויה לא יכוב".

מבחינה זו זכה יעקב פיכמן, למה שלא זכו יוצרים גדולים אחרים, שעקרו מן הגולה אל המולדת, ש"חבלי-קליטה" שלו היו קלים ביותר. הוא התערה בארץ-ישראל בלי כל קושי, כי כן נוף ביסרביה, ארץ-מולדתו, ונוף ארץ-אבות, — כמעט שווים הם. הוא לא נתנסה בשינוי "אקלים" — לא פיסי ולא רוחני. האקלים הארץ-ישראלי, שטוף-השמש, הממוזג והצח — כמוהו כאקלים ארץ-מולדתו באירופה. ולא עוד אלא שדבקותו ביצירת מאפו בשחר-ימיו היתה בעזרו. נוף יהודה ושומרון נעשה נהיר לו כשבילי עיירתו ביליצי.

יש בה איפוא ביצירתו של יעקב פיכמן מן הרציפות. לעולם לא נוכל למתוח קו מבדיל ולומר, מעבר זה של הקו — יצירות-גולה הן ומעבר לזה — יצירות מולדת. חטיבה אחת הן, שלימות שאמנם יש בה שוני, אך לא ניגודים פנימיים. יעקב פיכמן מספר לי, כי הוא שוקד עתה על כתיבה תולדות חיי, וכבר יש עמו פרקים ראשונים. נקל לעמוד על אופי יצירתו זו, אף שטרם קראנו בה, בעיקרה, מן הסתם, תהא זו אוטוביוגרפיה אידיאלית, נסוכת-שלווה ומשרה שלום. כאיש כן יצירתו. לא יהיה בה מן הסער ומציוני-ההרפתקאות האופייניים, למשל, לפרשת חיייו של ג'ק לונדון, או לסערת היצירים והתשוקות של אלכסנדר דיומה האב, או לחיטוטים הנפשיים שב"וידוי" לז'אן ז'אק רוסו, ואף לא מדברי תוכחה של פובליציסט הבוחר ב"חיי שעה". אפשר שיהיה בספר חיייו של יעקב פיכמן משהו מרוח "האגדה לבית פורסייט" לגאלסווארתי.

אמנות-הכתיבה של פיכמן מצטיינות בבהירותה ובפשטותה. קצרה היא מצומצמת ומהוקצעת. אין בה מלבטי הטרגיקה היוונית ולא מן אותות הניוון שבתרבות אירופה, שהגיעה עד קיצוניות ההתחכמות. הוא אינו שייך לאלה ש"ביקשו חשבונות רבים". ב"הדור" של פרישמן פירסם פיכמן את שירו הראשון, ומפרישמן ירש את האהבה שבחיפוש אחר יופי.

יש בה ביצירתו השירית של פיכמן מן האוניברסליות. הליריקה שלו, אף שמקורה בנפש עברית, חורגת מגבולות מקום וזמן. אפילו הפואמות שלו על נושאי התנ"ך, יותר משיש בהן רומנטיקה לאומית מוגבלת, יש בהן מן החזות האנושיות הכללית. בכל דמות תנ"כית, שאותה ביקש לעצב, חיפש תמיד את הצד האנושי הכללי שבה, נוסף על יחודה העברי-ישראלי.

אף על פי כן, סובר פיכמן, שעדיין לא נוצרה היצירה העברית האוניברסלית, הראויה לכך. בהכרה או שלא בהכרה עדיין חורשים סופרי-ישראל ב"רשות היחיד" של עמנו, אפילו כשהם מטפלים בנושאים העומדים ברזמו של עולם כלל-האומות.

ואף זאת אומר לי פיכמן בנעימת-עצב, שדור ראשון בספרות העברית גדול הוא מדור אחרון, ומסקנתו זו אינה מבוססת על ההנחה: "אם הראשונים כמלאכים אנו כבני-אדם", אלא מתוך שיפוט אובייקטיבי. עמודי-הפאר בהיכל הספרות שלנו, שעסקו במעשי-בראשית, כגון מנדלי, שהיה מחדש-מהפכן בשטחי

יצירתו, וביאליק אחריו וכל שאר הענקים מאותו דור ראשון, המכהנים עדיין לעת זקנותם בקודש, לא העמידו יורשים בעלי שיעור קומה כמותם. אין לא-ל ידו למנות בקרב היוצרים הצעירים משוררים מבטיחים במיוחד, ובין המספרים נתעלה במקצת אולי משה שמיר בספרו „כבשת הרש“.

בעיית הסגנון — אין פיכמן רואה בה תקלה גדולה יתר על המידה ליוצר. חזקה עליו על הסגנון העברי שיתגבש במרוצת השנים הבאות. לדעתו יהא זה חתך כל הסגנונות גם יחד, כמשולב. אצלו עצמו גובר הסגנון התנ"כי, בתוספת לשון המדרש. סגנונם של עגנון והזו — יש בו מכל עצמיותם, ולכן סגנון מעולה הוא. מה שאין כן לגבי מחקיהם, שמשום שאינם מעורים במקורות ישראל, נראה סגנונם כמעושה ומלאכותי בעיקרו.

החוויה הגדולה ביותר בחיי פיכמן היתה פגישתו עם ביאליק באודיסה. הוא מספר לי, כי כאשר שיבח ביאליק את שיריו הראשונים, ראה עצמו פיכמן כמאושר באדם. הוא ידע, כי עתיד הוא להיכנס לטרקלין השירה. מני או הסתופף בצל קורת אביר המשוררים שלנו, יצק מים על ידיו, ליווה בדרכו ובנדודיו וסופו שראהו כרבו-חברו. כל ביוגרף של פיכמן לעתיד לבוא, בבואו לשקול את ההשפעות שהשפיעו עליו יוצרים שונים בספרות העברית ובספרות העולם, יצטרך קודם-כל להתעכב על יחסי-הגומלין שבין שני יוצרים גדולים אלה.

כאשר שאלתיו, מה הוא רואה עצמו בראש וראשונה — משורר או צייר-מבקר, — השיב לי בוודאות: משורר, אף על פי, שביאליק החשיב בו בעיקר את הפרוזאיקון והעדיפו על המשורר שבו. ופיכמן עצמו מסביר לי, כי הוא פנה אל השירה, משום שהאמין כי קל יותר לכתוב דברי-שירה מאשר דברי פרוזה. אפשר, שאף הוא סובר כברנד שאו, שאמר, כי ממדרגות-היצירה, מן הקל אל הכבד, הן אלו: שירה ביקורת, סיפור, מחזה. הראמטורג נראה בעיניו כ„נסיד“ היוצרים שבממלכת הכתב.

ולא זו בלבד, שעמדה לו לפיכמן הזכות להיות במחיצתו של ביאליק, אלא שהוא גם זכה להקים לו מצבת-זכרון נאמנה. הוא ירד לעומקו של הגאון ונתחקה על תכונותיו הנפשיות. ספרו „חיים נחמן ביאליק, חייו ומעשיו“, וכן פרקי-הזכרונות על ביאליק ב„סופרים בחייהם“, הריהם ממיטב יצירתו הפרוזאית של פיכמן. לימים עתידים הם ליהפך לספרי-לימוד יסודיים בבתי-הספר בישראל. מהו מבחר יצירתו? על כך יקשה לכל יוצר לענות. אך אפשר, ששלוש הפואימות התנ"כיות שלו על דוד המלך חביבות עליו ביותר. ומשלוש אלו — „אבל דוד“ — היא אולי העזה ביותר. מה הניעו לחברה? הוא מספר לי, כי הוא נתרשם עד למאד כאשר קרא את דברי תנא דבי אליהו: „עשרים ושתים שנה שנסתלקה רוח הקדש מדוד מלך ישראל — בכל יום היה מוריד כוס דמעות ואוכל פיתו באפר“. כלום יש לך נושא טראגי יותר מאשר כינור-פלאים שנאלם לפתע? הנה בכאן נתקיימה קללת נתן הנביא בכל אכזריותה. כל היסורים שבאים

לו ליוצר נכון הוא לקבל באהבה, חוץ מאשר שתיקת "בת-השירה" מאונס. כל מכאוב — ורק לא הריקנות הנוראה שבלב: "וימי אבלי לא ישלמו עד מיקוד נפשי ישוב וינוב עולם".

כשם, שראה אדגר אלאן פו את שיא הטרגיקה בממלכת-השירה במותה של אהובה צעירה, כך ראה פיכמן בהסתתמות מקורות היצירה את האבל הכבד ביותר שיכול לרדת על יוצר. ומכאן — ההשראה לכתובת "אבל דוד".

ואולי יש יסוד עמוק הרבה יותר ליצירה זו? ודווקא משום קרבתו לביאליק חייבים אנו לחפש את סיבתה. אפשר, שבפואימה זו ביקש פיכמן לפרוט גם על הטרגדיה האישית הגדולה של ביאליק: היעלמה של ה"מוזה" שלו בעודו במלוא כוחותיו! רבים ניסו להסביר את התופעה המזוהה הזאת, רבים שאלו את המשורר במשך שנים רבות: למה הוא שותק? ודומה, שאיש לא נתחקה על הסוד הזה, פשוט משום שסתומים הם דרכי היצירה ומקורות-השראתה. דברים הם שבין היוצר לבין אלוהיו. אכן, משמעות עמוקה יש לתפילה: "רוח קדשך אל תקח ממנו". משורר, שנלקחה ממנו רוח הקודש דומה למלך, "נעים ומירות ישראל", שנשתתקו צלילי כינורו, ואין לך קללת-אלוקים כבדה מזו.

אין ספק, ששתיקתו הכאיבה לו לביאליק, אף שלא הירבה לדבר על כך, ובסתר לבו, אפשר שאף ביקש להתכחש לה. משום כך, כפי שמספר לי פיכמן, החשיב מכל שירותיו הגדולות את "יתמות", שנכתבה ממש בשנת-חיי האחרונה. ללמדך, שלא ביישה, כביכול, זקנתו את צעירותו.

ועוד מספר לי פיכמן על דרך-יצירתו של ביאליק. כל שיריו — כבסערה אחת נכתבו. מעולם לא נהג ביאליק לכתוב את שיריו בשנית. "אין רוח הקדש מרחפת על אדם אלא פעם אחת..." ואילו פיכמן נוהג אחרת. הוא מעבד את שיריו פעמים מספר, מלטשם ומתקנם אף שהרעיון היסודי נשאר בהם כראשונה.

ועוד זכרונות מספר לי פיכמן, שיש בהם כדי לשפוך אור על דרך יצירתה של "מגילת האש" לביאליק, אף זו אחת היצירות הסתומות של משוררנו הלאומי. ורבים הפירושים שניתנו לה. היו שרצו לפטור עצמם בפתרון קל: זוהי יצירה אליגורית, ולסמלים, כידוע, אין הסבר ברור במציאות, או שיש להם הסברים רבים. פיכמן מייחס אותה למאורעות 1905 באודיסה. מעשה באנית-הקרוב "פוטיומקין", שמרדה במלכות איימה בתותחיה על אודיסה, הבעירה אש בכל פינות החוף וכל הנמל כאילו עלה בלהבות. אותה שעה עמדו ביאליק ופיכמן, כרבים אחרים, ב"חורש אלכסנדר", במעלה העיר וחזו באש המתפשטת. תוך חודש ימים ישב ביאליק והשלים את "מגילת האש". יש שראו בה את שיא יצירתו ויש, לעומת זאת, שביטלוה כמלאכת חיבור-מליצי.

בין השוללים היו גם סופרים גדולים כברדצ'בבסקי וברנר.

דרך אגב, אותה שריפה באודיסה השאירה רושם עז גם על יוצר אחר:

ז'בוטינסקי, שהנציח אותה ברומאן הגדול שלו על אודיסה — "חמשתם".

מהלך יעקב פיכמן בטרקליני ספרות העולם כאדם המהלך בתוך שלו. עם כל עצמיותו יש בו, כמובן, גם מהשפעות זרות, אף שיקשה מאד לקבוע את מהותן המדוייקת. קרוב הוא במיוחד אצל הספרות הרוסית. בנעוריו ספג והושפע הרבה מכתבי טולסטוי, פושקין, טורגיניב, לרמונטוב, ובעיקר — צ'כוב. זה האחרון נחשב בעיניו כגדול המספרים הרוסים, ויצירתו „בערבה“ — כמיטב היצירה בספרות הרוסית. כמובן, שידוע הוא פיכמן, כי אין דין התרשמות בימי-נעורים כדין התרשמות בתקופה מאוחרת יותר בחיי אדם. הגה, זה מקרוב קרא שוב את „מלחמה ושלו“ לטולסטוי, בתרגומו העברי החדש של לאה גולדברג, ושוב לא נתרשם כלפנים. טעם היצירה הגדולה הזאת פג במקצת, ממש כשם ששוב אין פיכמן קורא את „אהבת ציון“ ו„אשמת שומרון“ ושאר יצירות מאפו באותה התלהבות שקראן בילדותו ובנעוריו. רק יצירות-עולם מועטות — טעמן עומד לעד, בכל הדורות ובכל הזמנים.

גדול הוא יעקב פיכמן בביקורת, ויחודו בשטח זה הוא בעצם העובדה, שהוא הביא עמו לביקורת את סגולות הפיוט שלו. כל מסה משלו וכל הערכה ספרותית מפרי-עטו — חן מיוחד נסוך עליהן. יש בהן מן הפשטות ומן השלימות ומן עדנת צלילים, וכשאני שואלו לדרכו בביקורת, משיב הוא, שתמיד היה כלל אחד נקוט בידו: אין דרכו „לקטול“ יצירות, ובהערכתו החיובית אין משום פנייה אישית כל-שהיא. רק מה שיש ביוצר הוא מבקש לחשוף ולשבח ולנתח; מה טעם שיבוא וישמיע דברים שאין בו ביוצר?

הוי אומר, שאף בשטח הביקורת הביא עמו פיכמן את היופי ואת השלווה ואת השלום. מבחינה זו מלבד אין דומה לו בכל הספרות העברית. אמן-יוצר הוא, שמצא נתיב אל עולם היופי שבאדם וביקום, ומעל לכל — אדם, שלבו רחב ועינו בהירה ושוחקה.

